

Az emberi személy teológiai megközelítésből¹

Minden ember személy, és személy mivoltában személyiséggé akar kibontakozni – s a mai kultúra egyik szembetűnő tulajdonsága, hogy a személyiséget egyre nagyobbra becsüli, miközben a személyt gyakran háttérbe szorítja.² A legismertebb és legelterjedtebb definíciók szerint: A személy a szellemi természet, az értelmes természet egy egyede, aki soha sem tárgyiasítható, közölhetetlenségében reprodukálhatatlanul egyedi tulajdonságok hordozó alanya. Szellemi mivoltában öntudattal rendelkező lény, aki szabadon dönthet önmagáról, önmaga megvalósításáról. A személyiség fogalmát nehéz pontosan meghatározni. Szorosan kapcsolódik a személyhez, hiszen azt értjük alatta, hogy az ember testi-lelki mivoltában a benne zajló folyamatokat, állapotokat, tudatos és tudattalan cselekvéseket mind-mind egy individuális éltre, egy dinamikus egészre vonatkoztatja, melyek egésze így sajátos karakterré, jellemmé áll össze. Emberi személyek, s emberi személyek csoportjai között nagy különbségek figyelhetők meg, hiszen eltérő temperamentummal, különböző pszichés karakterrel, kulturális beállítódással, egyedi érzelemstruktúrával, más-más szellemi és érzelmi fogékonysággal rendelkeznek.³ A személy és személyiség között egyértelmű egymásrautaltság van, s a keresztény filozófia tükrében a személyiséggént élő ember ontológiai alapjának a személy mivoltot tekintjük.

Európában a kereszténység volt az, ami leginkább a személyes halhatatlanság és az emberi szabad akarat hangsúlyozása által határozta meg a személyi létezés tartalmát, felbecsülhetetlen értékét, s így az emberi létezőt a legnemesebb létezőként pozícionálta. A szellemtörténetben természetesen egészen ellenkező irányzatok is megjelentek a kereszténység személyfelfogásával szemben. *Arthur Schopenhauer* – a buddhizmus hatására – a sze-

1 Az előadás elhangzott 2014.10.15-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Információs Technológiai és Bionikai Karának *Dies Academicus II.* Konferenciáján.

2 Vö. CASADO, A. L., „Személyiségképzés”, in *Családlexikon. A családdal és az étellel kapcsolatos vitatott fogalmakról és etikai kérdésekről*, A Család Pápai Tanácsa, SZIT 2012, 659–661

3 Vö. „Person, Persönlichkeit”, in BRUGGER, W. (Hrsg), *Philosophisches Wörterbuch*, Herder 1976, 285–289.

mélyi, az egyedi létben, a *principium individuationis*-ban vélte felfedezni a szenvedés ősoját. Úgy vélte, ezt feloldani csak a világot megalapozó vak akaratba történő visszatérés által lehetséges. A *Parmenidésztől, Platóntól* megihletett hegeli filozófián azt vesszük észre, hogy az egyént csak az abszolútum fejlődésben megjelenő átmeneti mozzanatként ismeri el. Hegelt követően indulnak el azok a kollektivizálási törekvések, melyek az egészért, az egészre való tekintettel egyértelműen hajlandóak az egyént feláldozni. Ha pedig ezzel szemben minden mást háttérbe szorítva csak az emberi egyén önmagára vonatkozását emeljük ki, olyan filozófiai talajon mozgunk, ami a korlátlan individualizmushoz vezethet. S. Kierkegaard, M. Scheler filozófiája – a nietzschei individualizmussal, a hegeli idealizmussal szemben állva – azt emelik ki az emberi személyt tanulmányozva, hogy az ember maga dönt a magához való viszonyulásról, s így nyitva áll előtte az autentikus vagy az inautentikus létezés lehetősége.

A mai szellemi környezetben komoly problémát jelent egyrészt az, hogy a személyiséget a személlyel, az emberi személyi léttel szemben túlhangsúlyozzák. Talán ez az egyik legfőbb oka annak, hogy ma komoly morális válság jegyeit állapíthatjuk meg.

Szellemi környezetünk másik komoly problémája az a fajta hiányos személyfogalom, ami a kereszténység által adott vagy támogatott személyfogalom-komponenseket ki akarja teljesen zárni. John Leslie Pollock amerikai filozófus a mesterséges intelligenciákról gondolkodva arra a következtetésre jut, hogy egy gép akkor válhat személlyé, ha olyan állapotai lesznek, mint amilyen a mi racionális architektúránk. Úgy véli, hogy a mentális események csak fizikai események, s így a gépek személlyé való átalakítása nem lehetetlen. A gép, a gépiség az újkortól fogva az emberi test elszegényítő metaforájává lett, sajnos ez a metafora átkerült aztán a mentális, a szellemi képességeinkre is. *Hogyan lehet személyt építeni?*⁴ – így hangzik Pollock egyik írásának a címe, s elmélete szerint „a gondolkodásunk semmi más, csak mentális események felett zajló kiszámítható ténykedés”.⁵ Derek Parfit brit filozófus azon a véleményen van, hogy a személy, a személyi lét jelentősége egyáltalán nem alapvető. A személyes identitás, a személyi ön-

4 POLLOCK, J. L., *How to build a Person: A Prolegomenon*, London 1989, A könyv egyik kulcsmondata: „My claim is that constructing a person is the something as constructing an accurate computer model of human rational architecture” (112. old.).

5 KRÄMER, S., „Geist ohne Bewusstsein? Über einen Wandel in den Theorien vom Geist”, in S. KRÄMER (Hg.), *Geist – Gehirn – künstliche Intelligenz*, Berlin/New York 1994, 88–110, 103.

azonosság problémájához szőtt gondolatai addig a szélsőséges álláspontig vezetnek el, melyben kijelenti, hogy a valóságot megragadó teljes igazság személytelen leírással is kifejezhető, anélkül, hogy bármilyen személyekre való vonatkozást kellene megtenni.⁶ *Theo Kobusch* szerint⁷ ez nem más, mint az európai hagyományban formálódott és gondolkodásunkban paradigmává lett személyfogalomhoz intézett végső búcsú! *Charles Taylor*, *Paul Ricoeur*, *Robert Spaemann* azok a mai gondolkodók, akik egyértelműen arra figyelmeztetnek – a két előbb említett gondolkodóval szemben állva – hogy a személyi voltak nemcsak az intellektualitás adja kritériumát, hanem az is, hogy erkölcsi lények vagyunk, az is, hogy kapcsolatokban, relációkban alakuló és egzisztáló lények vagyunk.

Egyáltalán nem *Hegel* az egyetlen olyan filozófus, aki felfigyelt arra, hogy az embernek kijáró végtelen értékűség a kereszténységen keresztül, azon belül pedig kifejezetten a krisztológia tükrében vált alaptétellé. Az emberi személyi létet leíró terminológia, amit ma is használunk, s ami az európai kultúránkat sajátossá teszi, az mind a krisztológiai viták folyamán alakult ki. Az első évszázadok kereszténységében a teológiának azt kellett fogalmilag kifejteni, hogy Jézus Krisztus hogyan lehet egyszerre az emberi és isteni természet hordozója, s milyen viszony van közöttük és a Szentháromság másik két személye között. Ezen teológiai gondolatok folyamában, s a belőlük megszületett dogmák tükrében az emberi személyről a következő fontos megállapítások születtek meg a keresztény filozófia keretében. A személy szubsztancia. Ez azt jelenti, hogy önmagában fennáll, járulékos jegyek, változások, változó megnyilvánulások hordozója. (Természetesen ennek hátterében ott áll az arisztotelészi metafizika.) A személy másrészt individuum, tehát feloszthatatlan, részeire nem bontható egység. Olyan integritása van, ami egyértelműen megkülönbözteti őt az élettelen, a növényi és állati létezőktől. Harmadsorban a személy az „értelmes természet” egyede *Boethius* nyomán is. Az értelmes természet, a *ratio* azonban nemcsak az intelligenciát jelenti, hanem minden magasabb rendű emberi képességet magában foglal. Magasabb rendű képességünk az uralt vagy ápolat érzélem, a szeretet, a moralitás és a vallásosság is, hiszen ezek utalnak a lét teljességére, a lét felé való alapvető nyitottságunkra is. Negyedsorban a személy relacionális létező, vagy másképpen mondva minden esetben közösségnek,

6 Vö. KOBUSCH, T., *Die Entdeckung der Person. Metaphysik der Freiheit und modernes Menschenbild*, Darmstadt 1997, 267–271.

7 Vö. Uo.

kapcsolatoknak alanya. Ez azért nagyon fontos, mert egyáltalán nem gondolhatjuk azt, hogy önállóságunkban, személyes önazonosságunkban a saját magunk létezése elégséges lenne számunkra. Az önállóságunk, az önazonosságunk nem csak, hogy nem akadályozza a relationalitást, hanem azok egyenesen csak a szeretet kapcsolatban valósulhatnak meg. Építő eleme tehát minden személynek a kölcsönösség, a más személyekkel folytatott dialógus, az interperszonálisan megosztott életér.⁸

A 20. évszázadban nagy visszhangja volt teológiában és filozófiában egyaránt annak, hogy az arisztotelési kategóriatan egyfajta aránytalanságot mutat, hiszen első helyen a kategóriák között a szubsztancia szerepel, amíg a relációt maga *Arisztotelész* a legkisebb, a legjelentéktelenebb járulékként jelöli meg, ami a legmesszebb van attól, hogy természet vagy szubsztancia lenne.⁹ Az egzisztencializmust és perszonalizmust talán azért lehet kiemelni, mert ezek az irányzatok a relációontológiáját kísérik meg felépíteni. Ugyanakkor a személy relacionális mivolta az, ami kifejezetten a három személyű egy Isten lényére konnotál. 1969-ben jelent meg *Joseph Ratzinger* (XVI. Benedek pápa) tollából a „Bevezetés a kereszténységbe” című írás, melyben a szerző így fogalmaz: „A keresztény hit Istene lényegileg a reláció kategóriájába ágyazódik be” – ebből következőleg – „a létező legmagasabb rendű lehetősége nem a szubjektum önmaga számára elégséges abszolút szabadsága. Épp ellenkezőleg, a létezés legmagasabb rendű módja a relationalitás.” *H. de Lubac* egyik írásában a következőt olvashatjuk: „ebben a világban a legkisebb kategória a relatio, de a kegyelem világában a leghatalmasabb és legfontosabb: ez abból a tényből fakad, hogy a Háromságban, a viszonyok konstitutívak és az isteni személyek eredései.” A személy tehát relacionális lény, olyan valóság, mely más személyekre vonatkoztatva létezik. Ez nem veszi el a személy autonómiáját, nem is süpped emiatt a személy bele a Te gravitációs mezejébe. Erre vonatkozik a kinyilatkoztatás alapvető igazsága is, mely szerint az ember Isten képére és hasonlatosságára teremtett. Ez azt jelenti, hogy az ember mint létező alapvetően Istennel relationalitásban álló létező.

Végezetül a személy erkölcsi lény, azaz felelős tetteiért, jogai és kötelességei vannak.¹⁰ A középkori filozófus *Alexander Halensis* Krisztus életét és ál-

8 Vö. *Lucas, L. R., Antropologia e problemi bioetici*, San Paolo 2001, 90–118.

9 Vö. *ARISZTOTELESZ, Metafizika XIV, 1088a.*

10 Vö. *DENNET, D. C., Conditions of Personhood in The Identities of Persons*, 1976, 175–196, 194. (Idézi: *Kobusch, T., Die Entdeckung der Person*, 17.)

dozatát tanulmányozva arra a megállapításra jut, hogy az ember annyiban személy, amennyiben szabadság birtokosa. Krisztus engedelmes Fiúként vállalta az áldozatot, s ez a tett implikálja azt is, hogy az ember szabadsága folytán többféleképpen is dönthet. Minden ember szabad akarattal rendelkezik, e szabadság okán illeti őt meg méltósága. Ez az a méltóság, ami abszolút és elidegeníthetetlen. Ezen a méltóságon keresztül lesz az ember azzá a lényé, aki pótolhatatlan, megismételhetetlen, és minden dologiasítás vagy eszköz jellegű szemléletmóddal szemben álló. A méltóság etikai fogalom, de eredése metafizikai, az az emberi személyi léten keresztül adatik.

Az első két egyetemes zsinat, a niceai és a konstantinápolyi volt az, ahol az egy Isten és három isteni személy fogalmi tisztázására definitív módon került sor. A görög *homouszia* fogalom Isten egységét volt hivatott kifejezni, ami arra utalt, hogy egylényegű Krisztus és az Atya Isten, tehát Krisztus isteni természettel is bír. A Fiú esetében pedig, ami megkülönböztető az Atyához mérten, az a nemzetség, a szellemi nemzés útján történő eredés. Ennek az időszaknak kiemelkedő keresztény gondolkodói a kappadóciai atyák, akik lerakták a későbbi immanens szentháromságtan alapjait. *Nüsszai Gergely* már kifejezetten így fogalmaz: Isten az, aki egy lényeg – három személy. (A latin formula: *una substantia – tres personae*). Ez az a latin *persona* szó, ami szentháromságtani, krisztológiai dogmák kulcsfogalma lett, s amit kifejezetten a személy szóval adunk vissza. A *persona* etimológiáját tekintve három magyarázata ismeretes ennek a terminusnak. A *persona* mindenekelőtt azt az álarcot jelentette, melyet a színészek hordtak magukon a színdarabok idején. A viselt maszk alapján lehetett a színészeket beazonosítani, a maszk mutatta, hogy melyik szerepet, melyik szereplőt is alakítják pontosan a színjátékosok. A drámai történetekben minden maszk egy egyedien bejárt életutat jelentett, kifejezte azt is, ki hogyan járult hozzá az emberi közösség sorsának alakításához. Másrészt a *persona* kifejezés arra is utalt még, hogy emberként élni azt jelenti, hogy egy érző, egy gondolkodó emberi szellem az, akinek belső gondolatai a szavakon keresztül áthangzanak, áthallatszódnak (*per-sonare*). Az ember test és lélek egysége. Amikor a szavaink elhangzanak, amikor beszélünk, akkor a kimondott szavaink hallhatóak. Minden kiadott emberi hang fizikai jelenség, amely azonban az anyagtalan gondolatokból ered, a testetlen, a nem fizikai belső, személyes világból fakad. Minden emberi hang arra utal, hogy a lelki történéseink a testiben kifejeződhetnek, hogy lelkünk és testünk egységében

léteünk. A szavaink az anyagtalan lélek gondolataiból kialakuló finom anyagok, melyek így a lelki és a testi világ közötti hidat alkotják. Harmad-sorban a *persona* utal arra, hogy minden ember egy, önmagában egységes (*per-se-una*) létező, aki elkülöníti magát a világ dolgaitól, aki elkülönítetten szemléli magát a többi embertől. A csecsemők kezdetben szimbiózisban élnek anyjukkal, majd lassan megtanulják, hogy saját testüknek határa van, rájönnek, hogy a világban úgy vannak jelen, hogy a saját testük öleli őket körül. Nemcsak testében különíti el magát azonban az ember a világtól, hanem ezzel párhuzamosan alakul ki szellemi öntudata, éntudata is. Ez az éntudat különíti el az emberi bensőt és a rajta kívül eső külvilágot. Ez az öntudat továbbá azt is jelenti, hogy mindenki saját névvel rendelkezik; mindenki tudja, hogy milyen tulajdonságoknak a hordozója; tudja, hogy egyszeri sorsa van; tudja, hogy az emberi történelemben egyedi életcélja, az emberi közösségben pedig egyedüli helye és szerepe van.

Ezen gondolatok tükrében látjuk, hogy létünk foglatának, a személyi mivoltunknak nem adható két-három soros egzakt meghatározás, illetve a meghatározások mögött mindig mélyrétegű tartalmak húzódnak meg. Hétköznapi általános tapasztalatunk, hogy különbséget teszünk személyes és személytelen bánásmód és viselkedés között – s mindannyian az első, azaz a személyeset részesítjük előnyben. Ha nem is tudjuk tehát egészen finoman, pontosan és ugyanakkor röviden definiálni a személy szót, egyfajta lényegszemléleten keresztül mégiscsak érezzük a tartalmát. Azt hiszem – a személyfogalom esetében – ez éppen így van rendjén! A definíciós készségünket párosítani kell a szemléléssel is. A szakrális művészetben vannak olyan festmények, melyek a keresztre feszítése előtt álló Krisztust ábrázolják, s azt a címet viselik: *Ecce Homo!* – *Íme, az ember!* Ha a személyfogalmat, személyi mivoltunkat jobban akarjuk érteni, akkor bizony rá kell mutatnunk Jézus Krisztusra, arra, aki Istenként mutatta meg sokszor csak egészen nehezen érthető és értelmezhető embervoltunkat.